

3. EPIKUR

ETIČKI NAZORI

EPIKUR POZDRAVLJA MENOIKEJA

Ni u mladosti neka nitko ne oklijeva baviti se filozofijom, ni u starosti neka mu filozofija ne bude teretom. Tã nitko nije ni premlad ni prestar da se brine za zdravlje svoje duše. A tko kaže, da mu vrijeme za bavljenje filozofijom ili još nije došlo ili da je već prošlo, sličan je onome, koji govori, da mu još nije došlo vrijeme za sreću ili da ga više nema. Treba dakle da se filozofijom bavi i mladić i starac, jedan, da bi stareći ostajao mlad pomoću vrlina, koje duguje prošlosti, a drugi, da bi, ne bojeći se budućnosti, bio ujedno i mlad i star. Stoga treba da se trudimo oko onoga, što stvara sreću (*εὐδαιμονία*), jer, ako je ona uz nas, imamo sve, a ako je nema, poduzimamo sve, da bismo je postigli.

Radi ono, na što sam te neprestano poticao, i oko toga se trudi u uvjerenju, da su ovo osnovi valjana života: U prvom redu smatraj boga besmrtnim i blaženim živim bićem, kako to pokazuje opće mišljenje o bogu, i nemoj mu pridijevati ništa, što bi bilo tuđe njegovoj besmrtnosti i u neskladu s njegovim blaženim stanjem. Vjeruj o njemu sve, što može čuvati njegovo blaženstvo zajedno s besmrtnošću. Doista, bogovi postoje, i očita je spoznaja o njima, ali nisu onakvi, kakvim ih predstavlja mnoštvo, jer ono nije dosljedno u načinu, kako ih predstavlja. Bezbožnik nije onaj, koji uklanja bogove mnoštva, nego onaj, koji im pridijeva ono, što mnoštvo o njima misli. Izjave mnoštva o bogovima nisu naime pravi pojmovi (*προλήψεις*), nego kriva nagađanja. Prema tom shvaćanju, bogovi svaljuju najveće štete na opake, a dobre obasipaju

najvećim dobročinstvima, jer, neprestano uživajući u svojim vrlinama, sebi slične prigrljuju, a sve, što nije takvo, smatraju sebi tuđim.

Privikavaj se na shvaćanje, da nas se smrt ništa ne tiče, jer je sve dobro i zlo u osjećanju, a smrt je gubitak osjećanja. Stoga ta točna spoznaja, da nas se smrt ništa ne tiče, omogućuje da uživamo u smrtnom životu. Ona nam naime ne namjenjuje beskrajno vrijeme, nego nam je uklonila želju za besmrtnošću. Nema, doista, u životu ničega strašnoga za onoga, koji je jasno shvatio, da nema ničega strašnoga u neživljenju. Tko dakle kaže, da se boji smrti ne zato, što će mu zadati bol, kad dođe, nego zato, što mu već sada zadaje bol time, što ima da dođe, lud je. Ono naime, što nas ne smućuje, kad nastupi, to nas, kad smo istom u očekivanju toga, može samo neopravdano žalostiti. Tako nas se to tobože najstrašnije zlo, smrt, ništa ne tiče, jer dok postojimo mi, nema smrti, a kad dođe smrt, tada više nema nas. Smrt se dakle ne tiče ni živih ni mrtvih, jer se na prve ne odnosi, a onih drugih više nema. No mnoštvo sad bježi od smrti kao od najtežeg zla, a sad je opet želi kao prestanak svih životnih [nevolja. Mudrac naprotiv niti traži život] niti se boji neživljenja, jer život ne stoji do njega, niti smatra, da je ne živjeti neko zlo. Kao što ne odabire sebi onu hranu, koja je svakako obilatija, nego najugodniju, tako ne uživa u najduljem vremenu, nego u najugodnijem. Tko pak potiče mladića da valjano živi, a starca da valjano napusti život, lud je ne samo zato, što je život poželjan, nego i zato, što je nastojanje oko valjana života isto kao i nastojanje oko valjane smrti. Mnogo je gore s onim, koji kaže, da je za čovjeka najbolje ne roditi se,

Al' kad se rodi, što brže otići Hadu na vrata.¹

Ako je naime to govorio iz uvjerenja, kako to da nije napustio život? Tã mogao je to lako učiniti, da je stvorio čvrstu odluku. Ako se pak samo šalio, bio je lakomislen u onome, što ne podnosi šalu. Treba imati na umu, da budućnost niti je u našoj vlasti niti joj potpuno izmiče, kako ne bismo očekivali, da će se nešto u budućnosti sigurno dogoditi, ni gubili nadu, da će se uopće dogoditi.

¹ Stih pjesnika Teognisa (6. st. prije n. e.) iz Megare u srednjoj Grčkoj. Prijevod K. Raca: »Antologija stare lirike grčke«, str. 74, stih 273.

Ktome treba uzeti u obzir i ovo: Neke su požude prirodne, neke ništave, a od prirodnih neke su nužne, neke samo prirodne. Od nužnih pak neke su nužne za blaženo stanje, neke za tjelesnu udobnost, a neke za sam život. Točno razmatranje toga upućuje nas, što sve treba da biramo i izbjegavamo, da bismo postigli tjelesno zdravlje i duševni mir (*ἀταραξία*), jer je to cilj blaženoga života. Čitavo naime naše djelovanje ide za tim, da ne trpimo bol i da ne budemo uznemireni. Kada pak jednom to postignemo, stišava se u duši svaka oluja, jer živo biće ne treba više da ide za nečim, što bi mu nedostajalo, ni da traži nešto drugo, čime bi se upotpunilo dobro stanje duše i tijela. Naslada nam je naime potrebna onda, kad nam njezina nenazočnost zadaje bol, a kad bol ne osjećamo, više ne trebamo naslade. Upravo zato tvrdimo, da je naslada početak i kraj blaženog života. Nju smo naime spoznali kao naše prvo i prirođeno dobro, ona je ishodište svakog našeg biranja i izbjegavanja i k njoj se navraćamo prosuđujući svako dobro prema tom duševnom stanju kao prema sigurnom mjerilu. Budući da je to dobro prvo i prirođeno, ne biramo svaku nasladu, nego mnoge od njih katkada mimoilazimo, kad iz njih proistječe za nas veća nelagodnost. Zato mnoge bolove smatramo boljim od naslada, ako od dugotrajna podnošenja bolova stječemo veću nasladu. Svaka je dakle naslada po tome, što odgovara našoj prirodi, nešto dobro, ali ipak ne smijemo birati svaku, kao što je i svaka bol zlo, ali ipak ne treba uvijek svaku izbjegavati. Potrebno je stoga prosuđivati sve to na temelju uspoređivanja i s obzirom na korist i štetu. Katkada se naime služimo dobrom kao zlom, a zlom opet kao dobrom.

Biti zadovoljan s malim smatramo također velikim dobrom ne zato, da bismo se u svakom slučaju ograničili na malo, nego da bismo se, ako nemamo mnogo, zadovoljili s malim u točnom uvjerenju, da u obilju najugodnije uživaju oni, koji ga najmanje trebaju, i da se ono, što odgovara prirodi, lako daje pribaviti, a ono, što je isprazno, teško. Jednostavna naime jela pružaju jednaku nasladu kao raskošna hrana, kad se jednom pomoću njih ukloni bolan osjećaj gladi. Tako i kruh i voda pribavljaju najveću nasladu, kad ih uzme netko, kome su potrebni. Stoga privikavanje na jednostavnu, a ne na raskošnu hranu ne samo jača zdravlje, nego i čini čovjeka sposobnim za nužne životne poslove. Ako pak od vremena na vrijeme pristupimo raskošnijem stolu, to nam daje bolje ras-

položenje i oduzima nam strah pred sudbinom (*τύχη*). Kada dakle kažemo, da je naslada naš cilj, ne mislimo pritom na naslade pokvarenjaka ni na one, koje se sastoje u samom uživanju, kao što smatraju neki, koji su u to neupućeni ili su naši protivnici ili to krivo shvaćaju, nego na to, da nam tijelo bude bez boli, a duša neuznemirena. Tã ugodan život ne stvaraju ni pijanke i s njima združeni veseli ophodi, ni naslade s dječacima i ženama, ni uživanje riba i ostaloga, što nam pruža raskošan sto, nego trijezan razbor (*λογισμός*), koji u svakom slučaju ispituje razloge, zbog kojih treba nešto birati ili izbjegavati, i koji odbacuje mnijenja, od kojih obuzima duše najveća uznemirenost.

Za sve to početak i najveće dobro jest razbor (*φρόνησις*). Stoga je on vredniji i od filozofije. Iz njega se rađaju sve druge kreposti, i on uči, da se ne može živjeti ugodno, a da se ne živi razborito, čestito i pravedno, i opet, da se ne može živjeti razborito, čestito i pravedno, a da se ne živi ugodno. Kreposti su naime prirodno povezane s ugodnim životom, pa se on ne može od njih odijeliti.

Tã tko je po tvom sudu valjaniji od onoga, koji i o bogovima pobožno sudi i smrti se nikada ne boji, koji je razmislio o konačnom cilju prirode pa shvaća, da se krajnje dobro može lako ostvariti i postići, a da krajnje zlo ima samo kratkotrajne nevolje, koji ismijava udes, što ga neki uvode kao gospodara svega, i koji smatra, da nešto zavisi od slučaja, a nešto od naše volje, jer udes nije nikome podvrgnut, a on opaža, da je slučaj nepostojan, a naša volja slobodna i da je zato obično prati prijekor ili pohvala?

Bilo bi doista bolje prihvaćati mit o bogovima nego robotovati udesu, koji uvode fizičari. Mit naime pruža bar nadu u oproštenje pomoću čašćenja bogova, a udes naprotiv sadržava neumoljivu nuždu. Mudar čovjek ne smatra slučaj ni bogom, kako drži mnoštvo (bog naime ne radi ništa nepromišljeno), ni nestalnim uzrokom. Drži naime, da od udesa ljudi ne dobivaju ni dobro ni zlo za blažen život, ali ipak da od njega potječu bar počeci velikih dobara ili zala. Po njegovu mišljenju, bolje je razborito biti nesretan nego nerazborito biti sretan. Bolje je, da ono, što je utvrđeno kao dobro, dođe tako do valjana ostvarenja u djelima.

O tome dakle i o tome sličnome razmišljaj svakog dana i noći sam sa sobom i s onim, koji ti je sličan, pa nikada, ni u snu ni na javi, ne ćeš biti uznemiren, već ćeš živjeti kao bog

među ljudima. Čovjek naime, koji živi u besmrtnim dobrima, nimalo nije nalik smrtnome biću. (*Diogen Laertije*, X, 122—135.)

PREGLED EPIKUROVA UČENJA

Diogen Laertije opširno je prikazao sadržaj *Epikurove* filozofije. Da bi to izlaganje bilo što pristupačnije, na kraju knjige dodao je kratak pregled glavnih problema. Taj tekst glasi:

I. Što je blaženo i nepropadljivo, nema ni samo neprilika niti ih zadaje drugome. Stoga nije povezano ni sa srdžbom ni s naklonošću, jer sve takvo pripada među slabosti.

[No u drugim djelima kaže, da se bogovi mogu spoznati samo razumom i da je postojanje jednih određeno brojem, a drugi da su nastali po sličnosti neprestanim pritjecanjem sličnih slika u istu točku i da su ti ljudskoga lika.]

II. Smrt nas se ništa ne tiče, jer ono, što se raspalo, ne osjeća, a što ne osjeća, ne tiče nas se.

III. Krajnja je granica veličine nasladā uklanjanje svega, što zadaje bol. Gdje god se nalazilo ono, što stvara nasladu, nema, dok je god ono tu, ničega, što bi zadavalo bol ili žalost ili oboje zajedno.

IV. Bol ne boravi trajno u mesu, nego se, kad dopre do vrhunca, zadržava u mesu vrlo kratko. Ni ona bol, koja samo nadvisuje nasladu u mesu, ne traje mnogo dana. Dugotrajne pak bolesti pokazuju prevagu naslade u mesu nad bolom.

V. Ne može se živjeti ugodno, a da se ne živi razborito, čestito i pravedno, niti se može živjeti razborito, čestito i pravedno, a da se ne živi ugodno. Tko ne može živjeti razborito, čestito i pravedno, tome je ugodan život onemogućen.

VI. Radi sigurnosti od ljudi, vlast i kraljevstvo, pomoću kojih se ta sigurnost može pribaviti, smatraju se nečim dobrim po prirodi.

VII. Neki su željeli biti slavni i ugledni smatrajući, da će na taj način steći sigurnost od ljudi. Stoga, ako je život takvih ljudi siguran, stekli su prirodno dobro, a ako je nesiguran, nemaju ono, za čim su prema osobitosti svoje prirode težili od početka.

VIII. Nijedna naslada nije po sebi zlo, ali ono, što stvara neke naslade, unosi u njih raznovrsne smetnje.

IX. Kad bi se sva naslada gomilala i kad bi s vremenom obuhvaćala čitav sklop svijeta ili bar najvažnije dijelove prirode, nikada se osjećaji naslade ne bi razlikovali jedni od drugih.

X. Kad bi ono, što stvara naslade raskalašenih ljudi, uklanjalo iz našeg razuma strah od nebeskih pojava, od smrti i od bolova i kad bi nas osim toga upućivalo, gdje je granica prohtjeva, ne bismo nikada imali razloga da takvim ljudima prigovorimo, što se odasvuda pretrpavaju nasladama i što ni od kuda ne primaju ono, što zadaje bol i žalost, dakle ono, što je zlo.

XI. Kad nas nimalo ne bi mučio strah od nebeskih pojava i od toga, nije li smrt za nas važna, niti uvjerenje, da ne poznajemo granice bolova i prohtjeva, ne bi nam bila potrebna nauka o prirodi.

XII. Ne bi bilo moguće riješiti se straha pred najvažnijim pitanjima, kad se ne bi spoznala priroda svemira, pa kad bi se o tome samo nagađalo prema mitovima. Stoga se bez poznavanja prirode ne bi mogle uživati čiste naslade.

XIII. Ništa ne bi koristilo osiguravati se od ljudi, ako bi nas još mučio strah od pojava na nebu i pod zemljom i uopće u svemiru.

XIV. Dok se sigurnost od ljudi postizava do neke mjere pomoću snage da druge tjeramo i pomoću bogatstva, najpotpunija sigurnost proistječe iz mirovanja i izbjegavanja mnoštva.

XV. Bogatstvo, koje je u skladu s prirodom, ograničeno je i lako se daje postići, a bogatstvo, koje se osniva na ispraznim mnijenjima, gubi se u beskraj.

XVI. Malo toga postizava mudrac slučajem. Ono, što je najznatnije i najvažnije, uredio mu je, uređuje mu za trajanja čitava života i uređivat će mu *razbor*.

XVII. Pravedan je čovjek najmanje podložan duševnom nemiru, a nepravedan je njime ispunjen u najvećoj mjeri.

XVIII. Kad se jednom ukloni bol izazvana nedostatkom nečega, naslada se u mesu ne povećava, nego se samo razno-

vrsno mijenja. Granicu naslade stvorila je granica razuma i ispitivanje onoga, što je razumu zadavalo najveći strah, i tome srodnoga.

XIX. Neograničeno vrijeme sadržava u sebi jednaku nasladu kao i ograničeno, ako se njezine granice odrede razborom.

XX. Meso je dobilo neograničene međe naslade, pa nju može ispuniti istom neograničeno vrijeme. Razmotrivši svrhu i granice mesa i uklonivši strah pred vječnošću, razum nam je pribavio savršen život, pa mu beskrajno vrijeme nije više nimalo potrebno. Ali on nije izbjegao nasladu niti, kad nužda traži napuštanje života, odlazi tako, kao da napušta dio svoga najboljeg života.

XXI. Tko poznaje granice života, zna, kako je lako pribaviti ono, što uklanja bol poteklu od nestašice nečega i što čini sretnim čitav život. Stoga on ne traži stvari, koje sadržavaju mučne borbe.

XXII. Treba u duhu ispitivati utvrđeni cilj i svaku očevidnost, na koju svodimo svoje sudove. Propustimo li to, sve će biti puno nekritičnosti i zbrke.

XXIII. Ako osporavaš vrijednost svim opažajima (*αἰσθησις*), ne ćeš imati na što da se pozivaš ni pri prosuđivanju onih među njima, koje smatraš lažnima.

XXIV. Ako neki opažaj budeš jednostavno zabacivao i ne budeš razlikovao nagađanje i ono, što očekuje potvrdu, od onoga, što je već tu u opažaju, u afektima i u svakoj predodžbenoj djelatnosti duha, svojim ćeš nerazložnim mišljenjem pobrkati i ostale opažaje pa ćeš tako zabacivati svaki kriterij. Budeš li pak u svojim nagađanjima učvršćivao i sve ono, što očekuje potvrdu i što je ne očekuje, ne ćeš izbjeći pogrešnu sudu, kao da si već prozreo svaku dvoumicu i svaki sud o tome, što je točno ili netočno.

XXV. Ne budeš li u svako vrijeme upravljao čitavo svoje djelovanje na cilj prirode, nego se, bilo izbjegavanjem ili traženjem nečega, budeš obraćao čemu drugome, djela ti ne će odgovarati riječima.

XXVI. Svi prohtjevi, kojih nezadovoljenje ne uzrokuje bol, nisu potrebni, pa se njihova težnja daje lako raspršiti, ako se pokaže, da je takav prohtjev teško zadovoljiti ili da vodi do štete.

XXVII. Od svega, što mudrost priprema za blaženstvo čitava života, kudikamo je najvrednije posjedovanje prijateljstva.

XXVIII. Ista je spoznaja uzrok, što se ne bojimo, da je ikakva strahota vječna ili dugotrajna, i što smo uočili, kako u našem ograničenom životu upravo prijateljstvo pruža potpunu sigurnost.

XXIX. Neki su prohtjevi prirodni i potrebni, neki su prirodni, ali nepotrebni, a neki nisu ni prirodni ni potrebni, nego nastaju na temelju nerazložnog mnijenja.

[Prirodnima i potrebnima drži Epikur one prohtjeve, koji oslobađaju od bolova, kao piće od žeđe,rodnima, ali nepotrebнима one, koji samo donose raznolikost naslade, ali ne uklanjaju bol, na pr. skupocjena jela, a nirodnima ni potrebnima na pr. ovakve: biti javno ovjenčan ili prikazan u kipu.]

XXX. Ako se u onim prirodnim prohtjevima, kojih nezadovoljenje ne uzrokuje bol, nalazi žestoka težnja, oni nastaju iz isprazna mnijenja. Tome, što ne propadaju, uzrok nije njihova priroda, nego prazno ljudsko utvaranje.

XXXI. Prirodno je pravo dogovor s obzirom na korist sa svrhom, da međusobno ne nanosimo i ne trpimo štetu.

XXXII. Za sva živa bića, koja nisu mogla sklapati ugovore o tome, da međusobno ne nanose i ne trpe štetu, ništa nije ni pravedno ni nepravedno. To isto vrijedi i za narode, koji nisu mogli ili nisu htjeli sklapati takve ugovore o uklanjanju međusobna oštećivanja.

XXXIII. Pravednost sama po sebi ne postoji, nego je ona u međusobnom ljudskom saobraćanju u bilo kojem kraju neki dogovor, da se šteta ne nanosi i ne trpi

XXXIV. Nepravda nije po sebi zlo, nego to postaje, kad se čovjek boji sluteći, da ne će ostati neprimijećen izvršiteljima kazne, koji su postavljeni, da paze na takve stvari.

XXXV. Tko potajno čini nešto protiv onoga, u čemu su se složili, da ne će međusobno ni nanositi ni trpjeti štetu, ne smije vjerovati, da će to ostati neprimijećeno, makar mu je dotada nebrojeno puta polazilo to za rukom. Nesigurno je naime, da li će to ostati neprimijećeno sve do njegove smrti.

XXXVI. S obzirom na zajednicu svima je jedno isto pravedno, jer je to nešto korisno za međusobni skupni život, a s obzirom na pojedinačno, na pr. na različite zemlje i bilo koje druge uvjete, ne slijedi, da je jedno isto pravedno za sve.

XXXVII. Ono, za što je izrijeком potvrđeno da koristi međusobnom djelovanju zajednice, prima, kao i ono, što je priznato pravednim, prirodu prava, bez obzira, da li to isto vrijedi za sve ili ne. Ako se izda kakav zakon, koji ne odgovara međusobnoj koristi zajednice, on više nema prirodu pravednoga. Ako se ono, što je korisno po pravdi, i mijenja, ali je neko vrijeme bilo u skladu s pojmom prava, u to je vrijeme bilo pravedno za one, koji se ne daju smutiti praznim riječima, nego jednostavno gledaju na stvarnost.

XXXVIII. Gdje se bez promjene prilika pokaže, da ono, što je smatrano pravednim, ne odgovara u praksi pojmu prava, to također nije pravo, a gdje uz promjenu prilika isti pravni propisi nisu više korisni, tu su oni bili pravedni onda, kad su koristili međusobnoj zajednici građana, ali kasnije, kad nisu bili korisni, nisu više bili ni pravedni.

XXXIX. Tko najbolje sebi pribavi sigurnost od vanjskih ljudi, taj čini svojim srodnicima one, koje može, a koje ne može učiniti takvima, ne čini ih ni sebi tuđima. Ukoliko onak ne može ni to, ne miješa se s njima i odlučuje da radi ono, što mu je korisno.

XL. Oni, koji su bili u mogućnosti da pribave sebi sigurnost upravo od susjeda, najugodnije su međusobno živjeli i imali za to najveće jamstvo. Kako su potpuno uživali u toj zajednici, nisu ni jadikovali nad smrću rano preminuloga kao nad nečim vrijednim sažaljenja. (*Diogen Laertije*, X, 139—154.)

Naslov originala: *Diogen Laertije: Βίοι καὶ γνῶμαι τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκίμησάντων* («Životi i misli glasovitih filozofa»). Izd. R. D. Hicks, London, 1950. Loeb Classical Library.